

Sol Nedir?

Mustafa Erdoğan*

Solcular kendileri dışındaki ideolojik pozisyonları ve hareketleri tanımlamaktan çok hoşlanırlar. Bütün solculuk kariyeri bundan ibaret olan solcular bile vardır. Ne var ki, bu tanımlama işi genellikle hakkaniyete uygun olarak yürümez, onların “tanımlama” adı altında yaptıkları şey, çoğunlukla, yaftalama, karikatürize etme, hatta suçlamadır. Bu işin önemli bir parçasını da, kendilerinininkinden farklı veya kendilerinininkine muhalif görüşlerin seslerinin zar-zor duyulabildiği yer ve zamanlarda bile, onları “hâkim” veya “hegemonik” projeler olarak takdim etmek oluşturmaktadır. Solun bir süredir diline doladığı “neo-liberal hegemonya” efsanesi bunun tipik bir örneğidir.

Ben bu yazıda, solcuların yapmaya alışkın oldukları bir şeyi onlar için yapacağım. Yani, solculuğu tanımlamaya çalışacağım. Şüphesiz, farklı bir dünya görüşüne bağlılığım nedeniyle, muhtemelen ben de bu işi tamamen “objektif” olarak yapamayacağım. Ama yine de kendimi teselli etmem için iyi bir nedenim var: Ben solda olmayan bir şeyi her hâlde ona yüklemem, yani bu konuda solculardan daha hakkaniyetli olduğumu sanıyorum.

* Prof. Dr., Hacettepe Ün., İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

Bir ideolojik ve siyasî program olarak sol pozisyon, tarihsel olarak Kıt’a Avrupası Aydınlanma’sından doğmuş ve 1789 Fransız Devrimi’nin ilkelerinden büyük ölçüde etkilenmiş olan bir entelektüel geleneğe dayanır. Bu entelektüel gelenek veya ideoloji 19. yüzyılın sonlarından aşağı yukarı 20. yüzyılın sonlarına kadar düşünce alanında ve pratikte hâkim olmuştur. Şüphesiz, sol fikriyatın, biraz çarpık bir biçimde de olsa, Türkiye aydınlarının zihin dünyasında da belirgin bir etkisi vardır.

“Sol” olarak adlandırılan toplumsal ve siyasî hareketlerin ideolojik bakımdan türdeş oldukları söylenemezse de, bunların yine de bazı ortak özellikleri bulunduğu açıktır. Bu özellikleri yöntem, değerler ve psikoloji gibi üç ana başlık altında gözden geçirebiliriz.

I. YÖNTEM

Sol düşüncenin yönteminin başlıca iki ayağı vardır: “kurucu akılcılık” ve “toplumculuk”.

1. Kurucu Akılcılık

“Kurucu akılcılık” (constructivist rationalism) solun Aydınlanma’dan aldığı akılcılık mirasını mantıkî sonucuna kadar götürmesiyle ilgilidir. Şüphesiz ki, bütün

ideolojiler şu veya bu ölçüde akılcıdır; solu bu bakımdan ayırt eden nokta, onun akılcılığının beşerî ve toplumsal hayatı yeni baştan kurma esasına dayanmasıdır. Solculara beşerî meselelerde cesaret veren, soyut-evrensel aklın herşeye kadir olduğuna olan kibirli inançlarıdır; dolayısıyla “kurucu akılcılık” onun projeciliğinin ana kılavuzudur. İnsanın zihni kapasitesinin sınırsızlığı varsayımına bağlı olan solcular bütün bir toplumu –ve dünyayı- birtakım soyut, aklı ilkeler doğrultusunda –gerekirse toptan- dönüştürmeyi hedef alırlar. Bu özellikleri dolayısıyla solcular insanın aklı yeteneğinin sınırlı olduğuna inanan muhafazakârlardan olduğu kadar, “eleştirel akılcılık”tan yana olan liberallerden de ayırırlar.

2. Toplumculuk (Communitarianism)

Solun ikinci yöntem ilkesi ise toplumculuktur. Burada “toplumculuk”tan (communitarianism) kastedilen, sosyalizm veya “toplumsalcılık” değildir; kastettiğim, liberalizmin “metodolojik bireycilik”inin karşıtıdır. Toplumcu metodolojisi solu birey temelli analizler ve normatif önerilerden uzaklaştırır ve temel analitik araç ve normatif kategori olarak “sınıf”, “toplum” gibi kollektivite kavramlarına sıkı sıkıya sarılmaya götürür. Ayrıca, sol ideolojiler hem bireyin tamamen toplum veya sınıfın bir ürünü olduğunu iddia etmeleri hem de “toplumun çıkarları” ile çatışması hâlinde bireyselliği gözden çıkarmaya hazır olmaları bakımından liberal-liberteryen doktrinlerle kesin bir karşıtlık içindedirler.

3. “İnsan Doğası”

Solun yöntemini tamamlayan önemli bir nokta da, “insan doğası” kavrayışıyla ilgilidir. Solcular görüşüne göre insanın değişmez bir “doğa”sı bulunduğu düşüncesini reddeder ve

bu çerçevede, ana ilgisi kendi iyiliği olan (onlar buna “kendi çıkarını gütmek” veya “bencil”lik diyorlar) liberal “insan doğası” anlayışını kabul edilmez bulsalar da, gerçekte onların da bir “insan doğası” anlayışı vardır. Başka bir ifadeyle, sol aslında insan doğası fikrini reddetmez, sadece bu konuda parçalanmış bir tasavvura sahiptir. Bu tasavvurun bir yanı aşırı kötümser, diğer yanı ise aşırı iyimserdir. Solcular bir yandan birey olarak insanın bencil olduğuna, kendi çıkarından başka bir şeyi düşünmediğine inanırlar; ama öte yandan aynı insanın kamu hayatı söz konusu olduğunda tamamen hayırhah, hamiyetperver ve diğergam olacağını varsayarlar. Onun için, birey olarak insana güvenmezken, “kamusal insan”ı yüceltirler. Bu parçalanmış tasavvurun kendisiyle gayet tuarlı bir politik sonucu vardır: “kamusal” olan adına, daha doğrusu kamusalın aracılığıyla, bireysel olanın bastırılması. Esasen, insanın içinde “keşfedilen” bu çelişkinin üstesinden ancak, onun “kötü” yanının “iyi” yanıyla tahribi yoluyla gelinebilirdi. Bu ise, kaçınılmaz olarak, “iyi”nin aracı olarak cebir ve otoriteyi solun da-yanağı hâline getirir. Sol ideolojilerin hepsinde şu veya bu ölçüde totaliter bir potansiyelin varolmasının en temelindeki neden budur.

II. DEĞERLER

Solu tanımlayan diğer bir nokta onun benimsediği sosyo-politik idealler veya değer tercihleridir. Sol değerler esas olarak kollektivisttir; bunların başlıcaları “toplumsalcılık”, “eşitleştirmecilik”, devletçilik ve özgürlükten kaçış olarak belirtilebilir.

1. Toplumsalcılık

“Toplumsalcı”lık solun metodolojik ilkeleri olan “kurucu akılcılık” ve “toplumculuk”la gayet tutarlıdır. “Kurucu akılcılık”ı, solu toplumsal mühendisliğin harareti bir taraf-

tarı yapar, onu bütün bir toplumu kendi soyut ilkelerinin öngördüğü kalıba dökmek için “cebir politikası”na başvurmaya iter. Böyle olduğu ölçüde de kendi projesine uygun işlemeyen bireysel özgürlük ve kendiliğinden-likle başı hoş değildir.

Sol ahlâk toplumcudur, komüniteden hareket eder, bireyciliğe karşıdır. Solcular temel “değer birimi” olarak bireyi değil, kolektivitelyi -özelikle ve öncelikle “işçi sınıfı”nı, bazen “toplum”u- görür; kişinin kolektif kimliğinden bağımsız olarak -birey insan olarak- değer sahibi olduğunu ya kabul etmez ya da bireyin değerini küçümserler. Bireysel sorumluluk yerine toplumsal ödev ve sorumluluğa inanırlar. Sol siyasetin önceliği “toplum”un veya kolektif grubun (özelikle de solun gözde sınıfının) “iyiliği”dir. Bu anlayışta bireyler toplu varoluşun kurucu ve aslı öğeleri olmak yerine, onun tarafından belirlenenen ikincil birer veri olarak görüldükleri için, birinci öncelik bir bütün olarak toplumun tanzim edilmesindedir.

Toplumun otorite eliyle tanzimi ise ancak bireysel tercihlerden ve tarihsel tecrübeden bağımsız bir “sosyalist aklın” rehberliği ile gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda, sol düşüncede bireysel haklar, liyakat ve hak edişlerin pek yeri yoktur; çünkü, esas olan toplumun toptan iyiliğini sağlamaktır. Bu nedenle, sol, belli bir toplumda -hatta dünyada- üretilen bütün değerleri duruma göre toplumun veya insanlığın ortak mal varlığı olarak görür ve kendi “adalet” ilkesine göre cebir yoluyla dağıtmaya yönelir.

Solun dağıtımcılığının temelinde, bir toplumda çeşitli aktörler tarafından üretilmiş değerleri toplumun kolektif varlığı olarak görmesi yatmaktadır. Bu anlayışta, üretilmiş değerler onları üretenlerden bağımsızdır. Ayrıca, sol, daha da temelde, iktisadî mal ve hizmetleri neredeyse “üretilmiş olmayan”,

Tanrı-vergisi bir “nimetler havuzu” olarak görür. Bu nedenledir ki, iktisadî değerleri onları üretenlerden bağımsız “ortak mal” olarak görmek suretiyle, iktisadî aktörlerin ürettikleri değerler üzerinde herhangi bir hak iddia ede-meyeceklerini zımnen kabul eder. Hatta, solcular, genellikle, kişilerin doğal yetenek ve istidatlarının bile sahibi olmadıklarını düşünürler. Bundan dolayı, sol, radikal biçimde “yeniden-dağıtım”cıdır ve, tabiatıyla, iktisadî özgürlüklere ve piyasa ekonomisine de karşıdır.

2. Eşitlikçilik

“Adil dağıtım”ın esasını ise eşitlikçiliktir. Gerçi, sol düşüncenin kimi türlerinde “ihtiyaç” da bir dağıtım ilkesi olarak kabul edilmektedir, ama bu nokta sol tasavurun ana niteliğini belirlemede önemli bir fark yaratmamaktadır. Çünkü, solcular “ihtiyaçlar”ı bireylerin tercih ve işlemlerinden bağımsız, “objektif” bir durum olarak gördüklerinden, bütün insanların ihtiyaçları bakımından da eşit olduğunu varsayarlar.

Solun eşitlikçiliğinin hedefi aslında “eşitlik” değildir. Çünkü, eşitlik prosedürel bir ilkedir ve herkese eşit muamele edilmesini ve insanlar arasında keyfi ayırım yapılmamasını gerektirir. Oysa “eşitleştirmecilik” özcü bir ilkedir ve durumların eşitlenmesini buyurur. Bu nedenle, eşitleştirmecilik çoğu kere eşitlikten ayrılmayı, yani ayırım yapmayı gerektirir. Sol sadece sosyal nedenlerden değil, hatta doğal nedenlerden ileri gelen eşitsizlikleri bile bertaraf etmek ister. Yerleşik kurum ve pratikler ile onları ayakta tutan inanç ve anlayışları sürekli olarak sorgulamak ve kendi projesinin amaçlarına uygun düşmedikleri ölçüde onları altüst etmek veya yıkmak solun eşitleştirmeciliğinin özelliklerindedir. Solun bu noktada komünist tecrübeden farklı olduğu yön, amacından ziyade yöntemindedir, o da kısmen: Toplumda hiç

bir eşitsizlik kal-mamalıdır, ama eşiksizlikler bir kerede ve toptan baskı ile değil, “zamana yayılmış” cebir ile adım adım giderilmelidir.

Solun eşitlikçiliğini “eşitleştirmecilik” olarak nitelendirmeyi haklı kılan iki yönü vardır: Tesviyecilik ve standartlaştırma. Liberal eşitlik ilkesinden tamamen farklı olan eşitleştirmecilik tutkusu, çabalarından, “hak-ediş”lerinden veya “liyakat”larından bağımsız olarak herkesin durumunu eşitleştirmeyi öngörür. Başka bir anlatımla, bu bir “eşit muamele” değil, bir “mutlak eşitlik” ilkesidir. Bu da “aşağıdaki”ni yukarı, “yukarıdaki”ni ise aşağı çekmeyi gerektiren bir strateji –yani, *tesviyecilik* (levelling)- anlamına gelmektedir. Bu strateji başka bir yönüyle standartlaştırmayı gerektirmektedir. Standartlaştırma mantığı, farklılık ve çeşitliliği mutlak bir kötülük olarak görür. Oysa standartlaşan toplum yaratıcılığın ve bireyselliğin dışlanmasına yol açar.

3. Devletçilik

Farklı biçimlerde temellendirilse de “*kamusalın önceliği*” sol ideolojilerin karakteristik bir özelliğidir; hepsi de “kamusal insan”a ve kamusal faaliyete “doğal haklara sahip bireyler” karşısında üstünlük tanır. Kimi sol yorumlarda, kamusalın öncelik ve üstünlüğü esas olmak şartıyla, sivil özgürlüklere bir ölçüde değer verilse de, genelde, sol, bireylerin toplumdan önce ve ondan bağımsız birtakım doğal, devredilmez haklara sahip bulunduğu fikrine yabancıdır. Sol, kamusal yoldan kararlaştırılan kararların bireysel tercihlere ahlâkî bakımdan üstün olduğuna ve dolayısıyla “kendi çıkarını güden” bireyin ahlâken kınanmayı hak ettiğine inanır.

Toplumsalcılık ve eşitleştirmeciliğin ikisi de “kamusal”ın önceliğine, hatta üstünlüğüne dayanan, *devletçi* siyasetleri zorunlu kılar. Esasen solculuk devlet-merkezli bir ide-

olojidir, hatta bazı solculuk türlerinde bu yönelim devlete tapınma derecesine varır. Toplumunu yeni baştan kurmak, insanı yeniden yaratmak, değerleri yeniden dağıtmak, insanlar arasındaki her türlü farkı kaldırıp onları standardize etmek ancak devlet gücü sayesinde mümkün olabilir. Solun devletçiliğinin arkasında paternalist bir anlayış vardır, bu anlayış kişinin –“yanlış bilinç” gibi nedenlerle- kendisi için iyi olanı bilemeyeceği ve toplum veya devletin onu “iyi” istikamete sokmaya hakkı olduğunu kabul eder. Bunun pratik anlamı, cebir siyaseti, yani politik devletçiliktir. Solun “dağıtımcılık”ının temelinde yatan nedenlerden biri de budur.

Solun devletçiliği, şüphesiz, aynı zamanda iktisadîdir de. Mülkiyet haklarını kabul eden ve “kişisel çıkar” saikiyle işleyen piyasanın insan karşısı olduğu solun en derin inançları arasında yer alır. Sol için mülkiyet bu dünyadaki en temel kötülüktür, o bütün kötülüklerin anasıdır. Kişinin önce kendisini düşünmesi ise, insanoğlunun dünya üzerinde var kalabilmesinin kaçınılmaz bir temeli, başkalarını düşünebilmenin de zorunlu ön şartı olarak değil, fakat bizzat başkalarının kötülüğünü istemek olarak görülür. Öte yandan, eşitleştirmeci “adalet”in devletçilikten başka gerçekleştirme aracı da olamazdı.

4. Özgürlükten Kaçış

Sol söylemde “özgürlük”ten çokça söz edilmesine rağmen, “özgürlükten kaçış”ı solu tanımlayan unsurlar arasında göstermemiz şaşırtıcı sayılmamalıdır. Solcular gerçi özgürlükten söz ederler, ama bununla bir tür “*özgürlüğe zorlanma*”yı anlatmak isterler. Ayrıca, solcu özgürlüğün öznesi de birey değildir. Yani, özgürlük adına var olan, sol projenin komüniteryen amaçlarının izin verdiği ölçüde ve bu amaçlara yönlendirilmiş bir irade manipülasyonudur. Solcular özgürlük yerine -kolektif amaçlara adanmış irade tara-

findan- yönlendirilmeyi ve kolektiviteye bağımlılığı; ahlâkî sorumluluk yerine kollektif ödevi savunurlar. Kardeşlik ve dayanışmadan kastettikleri de, aslında, gönüllülüğe dayanan bir erdem değil, tersine, cebrî bir “kardeşleştirme” ve “dayanıştırma”dır.

Sol hareketler yürürlükteki düzene muhalif oldukları yerlerde ateşli bir özgürlük söylemi tuttururlar ve bu zaman zaman baskıcı düzenlerin özgürlük yönünde dönüşümüne katkıda da bulunabilir. Ama solcuların “özgürlük” dediği şeyin, bildik anlamda özgürlükle pek az ilişkisi vardır. Bir kere, onların kastettikleri, bireysel özgürlükten çok, belli bir toplumsal sınıfın veya sınıfların diğer sınıflar karşısında en azından kayırılmasıdır. Ayrıca, bu politik manevrayı mümkün kılacak ek bir kavramsal çabaya gerek vardır ki, bu da “özgürlük”ün kendisinin yeniden tanımlanmasıdır. Bu yeniden tanımlanan “özgürlük” ise bireylerin kendilerini belirlemelerini mümkün kılacak keyfi-haricî müdahalelerden azade olmaktan tamamen farklı olarak, kişi ve grupların siyasten olanaklarla veya *avantajlarla donatılması* anlamına gelmektedir.

Bu strateji ise, çoğu zaman, bireysel bir durum olarak kendi başına özgürlüğün değerinin inkârıyla sonuçlanmaktadır. Nitekim, belli bir toplumsal grubu avantajlı kılma politikası sadece başka kişi ve grupların özgürlüklerine ağır maliyetler yüklemekle kalmaz, aynı zamanda, kayırılan grubun bildik sivil özgürlükleri konusunda da bir kayıtsızlığı beraberinde getirir. O kadar ki, solcuların büyükçe bir kısmı, “refah” dağıtan rejimlerin baskıcılığına karşı çıkmakta isteksizdir. Hatta, zaman zaman, kendilerine avantaj veya imkân sağlanmamış olması durumunda bireylerin bildik anlamda özgürlüğünün –ki ona “*biçimsel özgürlük*” diyorlar- hiçbir değeri olmadığını söyleyecek kadar ileri giderler. Tersinden söylersek, bireylerin veya

grupların avantajlarla donatılmış olması şartıyla, onların özgürlüksüz bırakılmış olmalarının bir önemi olmadığı düşünürler.

Bireyciliğe karşı olmasının doğal sonuçlarından biri olarak, sol, birey hakları olarak evrensel insan haklarını savunmakta isteksizdir. Gerçi, sol, liberal-demokratik ülkelerde genellikle bir kısım insan haklarını savunmaktadır; ancak, bu savunmada –mülkiyet, girişim ve sözleşme özgürlükleri gibi- “*iktisadi özgürlükler*” ve bazen de din özgürlükleri yer almadığı gibi; söz konusu savunma her zaman “insan hakları”nın kendi başına bir değer olduğunu kabul etmek anlamına da gelmemektedir. Bu, çoğu zaman, ya taktik bir meseledir ya da kendisini koruma ve kayırma saikinin sonucudur. Solun insan haklarına ilke olarak bağlı olmadığı, komünist tecrübenin çöküşünden önceki dönemde, çoğu solcunun insan hakları savunusunu komünist totaliteryenizmlerin mağdurlarına teşmil etmeye yanaşmamış olmasından da zaten biliniyordu.

III. PSİKOLOJİ

Solculuğun karakteristik özelliklerinden biri de onun psikolojisidir. Solculuğun psikolojisine göre, “sol” bütün toplumsal ve siyasal “iyi”leri temsil eden ve her türlü değerli insanî amacı kapsayan ideolojik tutumların adıdır. Buna karşılık, sol olmama, ama özellikle de sol karşıtlığı, bu iyilerin karşısında yer alan her şeyi kucaklamak demektir. Pek çok solcunun yürekten bir şekilde “*ya sosyalizm ya da barbarlık*” sloganı atmaları bu çerçevede anlamlı hâle gelmektedir. Kanaatimce, bu nokta, “sol”un ne olduğunu anlamakta en az onun önerdiği programın içeriği kadar önemlidir.

Solun “dili” bu konuda oldukça öğreticidir. “Aydınlanmacı” solun dili, paradoksal biçimde, din diline benzemektedir. Bu dilin

baskın özelliklerinden biri, solcu olmayı bir tür “müm’min-i kamil” olmak gibi göstermesidir. Solun sadece “sıradan” taraftarlarının değil, ideologlarının, hatta akademisyenlerinin dilinde bile ilk dikkati çeken özellik, “sol” sıfatının bir tür kutsallık şifresi olarak işlev görmesidir. Solcuların dilinde, bir hareketi, partiyi veya politikayı “sol” olarak nitelemek, onun tanımını gereği “doğru”, “haklı” ve “adil” olduğunu söylemek demektir. Onun için, sol bir pozisyon, tutum veya eylemin neden doğru veya haklı –kendi gözde deyimleriyle: “toplumun yararına”- olduğunu göstermeye çalışmak gerekmez; onun öznesinin “sol” olması haklı olması için kendi başına yeterlidir. Bu kutsal doğrunun bir kere seslendirilmesi, her iyi insanın otomatik olarak ona bağlanması için yeterlidir. Eğer böyle olmuyorsa, patolojik bir durumla karşı karşıyayız demektir. Nitekim, çoğu solcu için solcu olmamak kusurlu veya “özürlü” olmak gibi bir şeydir. Hatta “solcu olmayan aydın olamaz.” Adalet ve hakkaniyetten yana olan, toplumun iyiliğini düşünen, vicdanlı, insafli ve erdemli her insan –ve tabii “aydın” da- tanımını gereği solcudur; bir kişi eğer solcu değilse, bütün bu insanî hasletlerden nasibini almamış olduğu için olmalıdır.

Bu psikoloji yüzündendir ki, solcular genellikle, muhalifleriyle “tartışırken” fikirlere ve argümanlara değil; duygu açıklamalarına, kalıp yargılara ve ateşli sloganlara bel bağlarlar. Onun için, solculukta önemli ölçüde *fundamentalist* bir unsur vardır. Genel olarak, solcu, kendi pozisyonunun tanımını gereği doğru olduğuna şeksiz şüphesiz inandığı için, en çok ister görüldüğü şeyi -tartışmayı- bile gerçekte istemez. “Tartışırken”, muhatabının fikrine genellikle fikirle değil, kendisinin daha hayırhah saiklerle hareket ettiğini

ve muarızının bencil, insafsız, vicdansız... olduğunu –veya bu anlama gelecek sözleri- söyleyerek karşılık verir. Meselâ, kamu politikalarını bir solcuyla tartışmak neredeyse imkânsızdır; çünkü belli bir kamu politikasının “kamu iyiliği”ne gerçekten hizmet edip etmediğini olgularla sınamak tipik bir solcunun pek aklına gelmez; onun için önemli olan, izlenecek politikanın solun peşin hükümlerine veya sol hurafelere uygun olup olmadığıdır.

Bu nedenle, solun başka ideolojik pozisyonlarla karşı karşıya gelmesi, dışarıdan bakanların zannettiği gibi, düşüncelerin ve farklı (meşru) çıkarların karşı karşıya gelmesi değil, fakat “iyi” ile “kötü”nün, melekle şeytanın karşı karşıya gelmesidir. Dolayısıyla, solun muhalifleriyle ilişkisi kendisi açısından fikrî bir ihtilaf ve tartışmadan çok, bir savaştır.

Sol bir ilke adına yapılan kötülüklerin, işlenen suçların solculuğa halel getirdiğine solcuları ikna etmek neredeyse imkânsızdır. Bunun böyle olduğu tarihsel olarak da görülmüştür. Çoğu solcu-sosyalist yazarın eski Sovyetler Birliği ve uydularındaki komünist tecrübe hakkında kullandığı üslup bunun açık bir örneğidir. Onlar bu tecrübenin bazı sonuçlarını onaylamaz gördükleri yerde bile onu “kahramanca” bir girişim olarak nitelemekten geri durmazlar; komünizmin insanlık üzerindeki “deneyleri”den söz ederken çoğu solcu hiç bir infial duygusuna kapılmaz. Çünkü onlar insanlığın dünyasını sol projelerin bir tür olağan laboratuvarı olarak görürler. Keza, Sovyetik sistemlerin pratiğini, sebep olduğu insanî maliyetler (bunu hayat, hürriyet ve mutluluklarıyla ödeyen insanlar) açısından değerlendirmeyi, “ya sosyalizm ya barbarlık” diyen solcular akıllarına bile getirmemişlerdir.